

הלכות ברכת המזון כפרקפו תקבג

ג וכן אשה מוציאה את האיש שלא אכל כדי שביעה¹¹ ואפילו היא ג"כ לא אכלה כדי שביעה¹² שמ"מ היא מהוויבת מדברי סופרים כמותו וכן מוציאה את הקטן שהוא חייב מדברי סופרים כדי להנכו במצות¹³.

אבל הקטן אינו מוציא את האשה שאכלה כדי שביעה שמה היא מהוויבת מן התורה¹⁴ אבל מוציא הוא את מי שלא אכל כדי שביעה¹⁵ אפילו הוא א[יש]¹⁶ כיון שאינו חייב מן התורה אלא מד"ם ואפילו אם הקטן גם כן לא אכל כדי שביעה¹⁷ שמ"מ הוא חייב מדברי סופרים כמותו שברכת המזון אינה דומה למגילה¹⁸ והלל¹⁹ וברכות קריאת שמע²⁰ ושאר מצות שיקטן מדברי סופרים²¹ שאין הקטן שהגיע לחינוך מוציא את הגדול לפי שהקטן מצד עצמו כשהוא עתה פמור לגמרי²² אלא שמחנכין אותו²³ כדי שיהא הגל במצוה זו ויהיה סריך כמנהגו כשיגדל לפיכך אינו ברין שיוציא את מי שהוא גדול כבר אע"פ שהיובו אינו אלא מדברי סופרים כיון שהקטן גם חייב זה אינו חייב אלא משום להרגילו לכשיגדל שאו יתחייב חיוב זה של דברי סופרים אבל בברכת המזון מה שמחנכין את הקטן לברך אחר אכילתו לשובע כשיגדל שהוא חיוב מן התורה לפיכך כשם שהוא מוציא את הגדול שלא אכל כדי שביעה אם הוא אכל כדי שביעה כך מוציאו אם לא אכל כדי שביעה כיון שחניכו כשלא אכל כדי שביעה מועיל לו להרגילו כמו בשאכל (ו) יותר²⁴:

ד וכל זה שנויים וקטנים מוציאים אחרים ירי חובתן הוא כשאחר אינו יודע לברך בעצמו²⁵ אבל היודע לברך בעצמו אינו רשאי לצאת בשמיעה אפילו מהמחויב כמותו²⁶ אלא ע"י זמון²⁷ בשלשה ונשים וקטנים אין מומנין עליהם כמ"ש בס"י קצ"ג²⁸ שהם אין מברכין בזמון:

קפו דיוקים בנוסח ברכת המזון וכו' מ' סעיפים:

א סדר ברכת המזון ראשונה ברכת הזן שניה ברכת הארץ שלישית בונה ירושלים²⁹ ושלשית מן התורה³⁰ שנאמר³¹ ואכלת ושבעת וברכת זו ברכת הזן שהיא על אכילה ושביעה על הארץ זו ברכת הארץ המוכה זו ירושלים כמ"ש³² הרה הטוב הזה והלבבון:

כז כדלעיל סי' סט ס"ב וש"ג.
כח ראה לעיל סי' נג סי"ג לענין תפלה וכוונתו. לקטן סי' רפב ס"ה לענין קריאת התורה.
כט ראה גם לעיל סי' לפ ס"א וש"ג.
ל כדלקמן סי' קפז ס"ד.
לא חשב"א שם. וראה לק"ש שם. יגדיל תורה והענין שם.
לב חש"י ברכות שם ד"ה מברך.
לג עיי' סי' קצג ס"א. סי' קצז ס"ג. סי' ריג ס"ב. וראה גם לעיל סי' קפז ס"ד.
לד כדלקמן רס"י קצב.
לה אה"ל קצנז. סעיפים רב. וראה גם לעיל סי' קפז ס"ד.

סימן קפז

א ברייתא ברכות זח ע"ב.
ב ברייתא שם. וראה לעיל סי' קפז ס"א אם די מן התורה בברכת א' מעין ג' וש"ג.
ג דברים ה' י.
ד דברים ג' בה'.

יח ברכות כ, ב. מור ושו"ע שם.
יט משמעות תוס' מגילה כ, א סוף ד"ה מן. חרדש הרשב"א מגילה ע"ג, ב ד"ה ר' יהודה מכשיר. וראה מ"מ וצנינים.
כ מור ושו"ע סי' ב. וכדלקמן סי' שנג ס"ב וש"ג.
כא ח"א ס"ק ע' ג. וכמו שאינו מוציא את האיש שאכל כדי שביעה.
כב גמרא שם כ, ב. מור ושו"ע ס"ב.
כג בדפ"ר: אנוס. כלוח דתיקון שם תוקן: אונן וכתהלה לדור ס"ק ב תמה ע"י. ובקצרים השלחן וברתמים ע' 204 הנהיג: איש. וראה מ"מ וצנינים.
כד ח"א חששמות (התוס') [אגדה] ברכות פ"ז ס"ו עני. חרדש הרשב"א שם. וראה אג"ק ח"ה ע' צב ע"י צד. לק"ש ח"ז ע' 234. חקרי הלכות ח"ה כ, א. יגדיל תורה (ג. י.) ח"ה ע' יג. ח"ז ע' רמ. ח"כ ע' תריני. הע"ב תחת ע' 45.
כה משנה מגילה יט, ב. כת"ק. מור ושו"ע סי' תרפצ ס"ב.
כו משנה סוכה לח, א. רמב"ם הל' תעבכה ה"ה. אגדה מוסה סי' כא. לקטן סי' תעש סוף ס"ו.

תקנד

הלכות ברכת המזון קפו

ב מן התורה יכול לאומרה באיזה מטבע שירצה כל אחד כפי העתו והרחבת לשונו וכוונתו משה יהושע דודר ושלמה ותקנו המטבע לכל ברכה וברכה כוונתם לפי מה שנתוסף טובה לישראל^ה:

ג כיצד משה תקן מטבע ברכת הון בשעה שירד המון לישראל יהושע תיקן מטבע ברכת הארץ כיון שנכנסו לארץ שקודם כיבוש הארץ היו אומרים במטבע אחרת ודודר ושלמה תקנו מטבע ברכת בונה ירושלים דודר תקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך (שקודם לכן היו מבקשים סתם על המקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם) ושלמה תקן על הבית הגדול והקדוש שנקרא שמשך עליו ואנו אין אנו אומרים ברכת הארץ ובונה ירושלים באותו המטבע ממש כי הם היו מבקשים להמשיך שלות הארץ והמלכות והבית ואנו מבקשים להחזירם לנו בקרוב^ו:

ד כל המשנה ממטבע שטבעו (חכמים) לא יצא ידי חובתו ומחזירין אותו^ז.

ועיקר המטבע המעט בכרכת הון היא פתיחת הברכה והתימחה לבר^ח ובברכת הארץ צריך לומר בה הודאה תחלה וסוף וברית ותורה באמצע^ט שע"י ברית ניתנה הארץ לאברהם כפרשת מילה ונתתי לך ולזרעך אחר כך את ארץ מגורך וגו'^י וכוונת התורה והמצות ירשו את הארץ שנאמר^{יא} למען תחיון ורביכם ובאתם וירשתם את הארץ וגו' ואומר^{יב} ויתן להם ארצות גוים וגו' בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו וגו' והפחת לא יפחות מהודאה אחת וכל הפוחת מהודאה אחת ה"ו מנגונה^{יג} וצריך להזכיר שבחה של ארץ ישראל שהיא ארץ המדה טובה ורחבה^{יד} מפני שמצינו שנשתבחה בזה הלשון^{טו} שנאמר^{טז} אל ארץ טובה ורחבה וגו' ואומר^{יז} ואתן לך ארץ חמדה וגו' ובבונה ירושלים צריך להזכיר מלכות בית דוד^{יח} מפני שע"י דוד נתקדשה ירושלים^{יט}.

ואם חיסר אחד מכל אלה שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה או שלא הזכיר ברית או תורה בכרכת הארץ או מלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא ידי חובתו^כ ומחזירים אותו^{כא} ודאש ברכת המזון^{כב} כמ"ש בס"י קפ"ח^{כג} (הואיל וישנה המטבע שטבעו הנביאים^{כד} אבל הודאה תחלה וסוף אינה מעכבת^{כה} כיון שחתם בא"י על הארץ וכו').

טז שם בגמרא מט, א.
יז ברייתא שם מט, ב.
יח הרב הבינו יונה שם.
יט שםנות ג, ת.
כ ירמ"ג, יט.
כא גמרא שם. טור וש"ע פ"ד.
כב רש"י שם ד"ה ומלכות.
כג גמרא שם.
כד כולעיל בריש המעיק וש"ג.
כה רש"י שם, ב ד"ה והדר. המבי"ט פ"ב ה"ב.
כז דא"ש ברכות פ"א סי' כג.
כח סעף ט.
כט וכולעיל סי' סו סי"ב, שלא אמרו כל המשנה כ"י אלא כמשנה בפתחה וחתמה ובתיבה שפרמו החכמים, וש"ג.
כ גמרא שם מט, א (הרי זה מנגנה). מאירי שם ד"ה וצריך. מאמר מרדכי סי' ד. וראה תהלה לדוד סי' ק.
א. משנת ברורה ביאור הלכה ד"ה צריך.

ה רש"י א שם ד"ה הא דאמרינן. דא"ש ברכות פ"א סי' כב.
ו טור רמ"י קפח. וראה לקמן סי' קצא. ספר ברה"ט פ"ב ה"י"ב.
ז רב נתן שם.
ח רשב"א וטור שם.
ט רשב"א בהשגתו למה המצות שורש א אות מ. רש"י א שם. טור סי' קפח.
י ברכות מ, ב. וראה גם לעיל סי' נט סי"א וש"ג.
יא תוספתא ברכות פ"ג ה"ג. ירושלמי ברכות פ"א ה"ו. טור וש"ע סי' צד. וראה גם לעיל סי' סו סי"ב וש"ג.
יב רש"י א מ, ב ד"ה ודא, וכולקטן בנוסח בריך רחמנא שם החתימה מעכבת. וראה פס"ד צמח צדק שם, א.
יג וראה גם לעיל סי' פ"ח סי"א וש"ג.
יד גמרא שם מט, ב – כ, א. טור וש"ע פ"ג.
טו כראיתא י, ה. רש"י שם מט, ב ד"ה צריך שיזכר בה ברית.
טז דברים ה, א. רש"י שם ד"ה צריך שיזכר בה תורה.
יז תהלים קה, מרומ"ה. ירושלמי שם. רבינו יונה שם ד"ה טו כל שלא. לכו"ט פ"ב.

הלכות ברכת המזון קפו תקכה

ובברכת הון אפי' אמר בריך רהמנא כס' מלכא מאריה דהאי פיתא? בריך רהמנא הון כולה כס'²⁷ יצא שכיון שפתח וחתם בברוך כס' אע"פ שדילג כל השאר אין זה משנה ממטבע שמטבעו חכמים לבר מהתיבות שהוכיחו חכמים שיש בהם הקפדה כגון אלו שנתבאר וזמנו שנתבאר בס' ס"ן ע"ג וס"ח ע"ד.

ומ"מ לכתחלה צריך לומר כל המטבע כתיקונה אם לא לקטנים פחותים משמנה שנים²⁸ שמונכין אותם²⁹ בברכת המזון מעט מעט (מכל ברכה³⁰ עד שידעו לברך כל ברכה כתיקונה) וכן בשעת הרהק שהוא נחפו³¹ ולא יוכל לברך ככוונה אם יצטרך לברך כל ברכה ארוכה כתיקונה יוכל לקצר ולדלג³² בברכת הארץ ובכוונה ירושלים מה שאינו מעניני הברכה ואצ"ל בברכה רביעית שההוספה שבה אינו אלא מנהג לבר ולא מטופס הברכה³³ אבל בברכת הון אין לדלג בה³⁴ (הואיל וכולה מעין הברכה):

ה יש נהיגה לומר בריך משבע לרעבים בא"י אמ"ה הון כו' ואין לאומרו שאינו ממטבע הברכה והמוסף גורע³⁵ ולא יאמר כי לעולם חסרו עמנו כי חסדיו הם עם כל חי³⁶:

ז בברכת הארץ לא יאמר על שהנחלת לאבותינו ארץ המדה טובה ורחבה ברית ותורה שהרי אומר על בריתך שחתמת בבשרינו ועל תורתך שלמדתנו ודי בפעם אחת³⁷ ומה שאמרו שצריך להוכיח ברית ותורה לא התיבות ממש אלא הענין³⁸:

ז יש אומרים שהגשים אין להם לומר על בריתך שחתמת בבשרינו³⁹ ונשים ועבדים אין להם לומר ועל תורתך שלמדתנו⁴⁰ שהרי אין מצויים על תלמוד תורה⁴¹ ועכשו נהגו לומר הכל לפי שכיון שאין נקרא אדם אלא כשיש לו אשה כמו שנאמר⁴² וזכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם הרי הזכר ונקבה הם גוף אחד לפיכך יכולות לומר על ברית הזכרים שחתמת בבשרנו⁴³ וכן תורתך שלמדתנו על תלמוד הזכרים⁴⁴ ועוד שגם הגשים צריכות לתלמוד מצות שלהן לידע האך לעשותן והאך לזהר מכל לא תעשה שבתורה שהן מזהרות בהן כאנשים⁴⁵ כמו שנתבאר בס' מ"ז ע"ג:

ח בחנוכה ופורים אומרים בברכת הארץ על הנסים⁴⁶ ואם לא אמרו אין מחזירין

<p>מעלים. מב טור ושורע"ט ס"א. וראה מרדכי ברכות רמז ר"ז בשם הפרדס לרש"י. מג טור. ד"א ברש הסימן. מד רש"י ברכות נח, ב ד"ה צריך שיקדים. תוס' שם ד"ה ברית. דא"ש הובא עבור ושורע"ט ס"ב. רמ"א שם. מה מרדכי סוף ברכות רמז ר"ז. מו ע"י לעיל רס"ו קפו. לקטן ס' קפ"ט ס"ד. מז תוס' כ, ב ד"ה נשים (לכ"י נשים). דאבי"ד הובא ככז בו ס' כה. ב"י ד"ה וכתב הכל בו. רמ"א ס"ב. מ"א ס"ק ג. וראה מ"מ יצוינים. מח קדושין כ"ב, ב. מור ושורע"ט י"ד ס' רמז ס"ו. וז"ה לקטן בהל' תלמוד תורה פ"א ה"ה. מט בראשית ה, ב. יבמות כ"ג, א. נ ב"ד הגי'ת. נא ראה לק"ש ה"ל"א ע' 96 הערה 27. נב מ"א ס"ק ג. נג ס"ו וש"נ. וראה גם הל' ת"ת פ"א ה"ד. נד שבח כ"ד, א (לענין הנהגה). רמב"ם הל' ברכות פ"ב ה"ח. מור ורמ"א ס"ד. וראה לקטן ס' קפ"ט ס"ד שאינו חובה, וש"נ.</p>	<p>כט ובספר ברה"נ פ"ג ס"ד הגמרא: רהמנא אלקמא מלכא דעלמא. וראה אנ"ק ח"ג ע' קלא. לעיל ס' קפו ס"ג. ל לקטן ס' ר"ד ס"ב. ל גמרא ברכות מ, ב. מור ושורע"ט ס"א. לא רמב"א ברכות שם ד"ה ודא. י"א בש"ע שם. ב"ה ד"ה וז"ה וז"ה. לב רש"י שם. מ"א ס"ק א. לג סעף יב. לד סעף א. לה ב"ח ס' קפ"ב ד"ה כל המשנה. מ"א ברש הסימן. וראה לקטן ס' קפ"ט ש"ש שענות הפעמות ליוצן הוא כבן ס' או כבן ס'⁴⁷ לו כדלעיל ס' קפו ס"ג. לז ראה משנה ברורה שער הצינן ס' ו. לח סדר השלחן למה"ר נפתלי. אלה רבה ס' ב. ולענין מעלים ראה לקטן ס' קצ"א. לט נוסח הקדר שנתקן בהסכמת הרבה גדולי החכמים נוסח בסדר השלחן למה"ר נפתלי. ב"ה שם. מ"א רש ס' קצ"ב. מ כדלקמן ס' קפ"ט ס"ב וש"נ. וראה מ"מ יצוינים. מא סדר השלחן וז"ה ומ"א שם. וכדלקמן ס' קצ"א לענין</p>
---	---

תקנו

הלכות ברכת המזון קפזקפה

אורנית¹ כמו שיתבאר בס' תרפ"ג ותרצ"ה² ומ"מ יכול לומר בתוך הרחמן שיאמר הרחמן הוא יעשה לנו נסים ונפלאות³ כמו שעשה לאבותינו בימים ההם בזמן זכר⁴ וכן יש לנהוג⁵:
 מ' יש נוהגים לומר לא תקטר לנו ואל תקטר לנו⁶ ויש נוהגים⁷ לומר לא תקטר ואל תקטר. בפי כל חי ולא בפה לפי שהוא סמוך לכל חי⁸:

קפח נוסח ברכה ג' ודיני ברכת המזון בשבת והטועה בברכת המזון וכו' י"ז סעיפים:

א אחר שהתם בונה ירושלים יענה אמן אחר ברכת עצמו⁹ מפני שהוא סיום הברכות¹⁰ של תורה¹¹ ואף לפי מנהג מדינות אלו שאין עונין אמן אחר ברכת עצמו אפילו בסיום ברכות¹² כאן צריך לענות כדי לחלק¹³ בין ג' ברכות של תורה לרביעית שהיא מדברי סופרים¹⁴:

ב אמן זו יאמרנה בלחש כדי שלא ירגישו שברכה רביעית אינה מן התורה ויזלזלו בה¹⁵ ובמדינות אלו המנהג לאומרו בקול רם ויש מישיבין המנהג¹⁶ לומר שלא חששו שילזלו בברכה רביעית אלא בימים שהיו הפועלים הולכים למלאכתם כשזומעים אמן שאחר בונה ירושלים שלא חייבו חכמים בברכה רביעית מפני ביטול מלאכתו של בעל הבית¹⁷ לכך היו עונין אמן בלחש כדי שלא ישמעו הפועלים (ויכירו שברכה רביעית אינה מן התורה) ויבואו לזלזל בה (אף שלא במקום ביטול מלאכת בעל הבית¹⁸) אבל עכשיו שגם הפועלים מברכים ד' ברכות כמ"ש בס' קצ"א אין לחוש לזה:

ג כבונה ירושלים כיון שנוכר בה מלכות דוד¹⁹ אין להזכיר בה מלכות שמים שאינו דרך כבוד להשוותן יחד²⁰ והאומר מלכותך ומלכות בית דוד משיחך טועה²¹ וכן אין לומר בה אבינו מלכנו²².

ויש אומרים²³ שאין לומר ג"כ מלך חנון ורחום בסיום יעלה ויבא ולא נהגו כן²⁴ כי לא

ה רבינו יונה שם סוף ד"ה הא בשם אית דבעי מיטר. אמרדרהם בסדר ברכת המזון. לביש מי רזני ס"א. ס"ז שם ס"א א. מ"א שם ס"ב ב.
ו כדלעיל רס"ז קפג.
ז כדלקמן רס"ז קפג.
ח רב אשי שם. דמותיה פסק בה"ג ברכות פ"א תוס' שם ד"ה רב אשי. מור וש"ע ס"ב.
ט דרכי משה אות ב' בי"ח ד"ה ואומר אמן. מ"א ס"א א.
י כדלקמן ס' קנא וש"ג.
יא ב"ח שם.
יב ברכות ח"ב ב' וכדלעיל ס' קפז ס"ד.
יג דרב רבינו יונה שם ד"ה ואידו. רא"ש ברכות פ"ז ס' כב. שרע ס"ג. וראה גם לקמן רס"ז קפג.
יד הרב רבינו יונה שם. העב"א שם ד"ה ואידו. מור וש"ע שם.
טו היינו: אבינו מלכנו ורענו כל רא"ש שם. מרדכי ברכות רנו קעו. מור וש"ע שם.
טז אמרדרהם סדר ברכת המזון בשם ראב"ן ד"ה. רמ"א ס"ג וכו' בנפח הסיפור: כי אל תנו ורחום. אבל ב' המנהגים — ה"ד ע' ע"ג: תמטה: מלך חנון ורחום אתה. וראה הגהות כ"ק ארמיר מנהג"ש"ב נ"ע (סידור תורה אור ע' רמה ב.).
יז רמ"א ס"ג.

נה רמב"ם הל' ברכות פ"ב ה"ג. וסומ"ג עשין כו הל' ברכת המזון מור ורמ"א שם.
נו סימנים אלו בשעת לא הגיעו לדינו, ועי' שרע ס' תרפ"ג ס"א. ס' תרצה ס"ג ומ"א סק"ב. סידור סדר בהמ"ו. וראה אנ"ק ח"ה ע' רנו בהערה.
נז בסידור שם — רק נסים. וכו' ברמ"א שם.
נח כל בו שם. ב"י ד"ה ומ"ש ואם שבת. רמ"א שם ובס' תרפ"ב ס"א. וכו' בסידור שם. וראה ב"י השלחן ס' הג"ה בכת"ק "חסר בצעיר".
נט ס"ק יז דרדעו. קודם הרחמן וכונו. וראה גם לקמן ס' קפח ס"ב.
נפ מ"א ס"ק ג.
ס שריע שער האותיות קדושה (פג, א) ד"ה כשהחור מ"א שם. וכו' בסדר השלחן מה"ר נפתלי. ובסידור הנוסח: לא תקטר. בצעיר. תחת הממ"ד. ובשנת"כ פ"ל ס"ז ב' שערד הג"ה בכת"ק "חסר בצעיר".
סא סדר השלחן מה"ר נפתלי. משה משה ס' שכב. מ"א שם. ועי' לעיל ס' נא ס"ב.

סימן קפח

- א** ברכות ח"ב ב'. מור וש"ע ס"א.
- ב** רש"י שם ד"ה הא כבונה.
- ג** סוד וש"ע ס"א.
- ד** כדלעיל רס"ז נד וש"ג.